

Tömösváry Zsigmond

AZ EURÓPAI RAKÉTAVÉDELMI RENDSZER – KÉT NÉZŐPONTBÓL

Rezümé:

Az európai rakétavédelmi rendszer kiépítésének 2010 novemberében elfogadott koncepciója. Oroszország együttműködési készsége. A rendszer megvalósítására irányuló szembenálló álláspontok. A NATO aktuális ellenségképe, stratégiai partneri viszonyról kialakított felfogása. Kölcsönös készség a párbeszéd folytatására.

Kulcsszavak:

a NATO és Oroszország; európai rakétavédelmi rendszer; orosz nukleáris potenciál

Zsigmond Tömösváry:

EUROPEAN MISSILE DEFENSE SYSTEM – TWO PERSPECTIVE

Abstract:

The conception of the European missile defence system adopted in November, 2010. The Russian rediness for cooperation. The adverse points of view according to implementation of the system. The NATO's actual enemy image and approache to the strategic partnership. Mutual rediness to continue the dialogue.

Key words:

NATO and Russia, European Missile Defence System, Russian nuclear potencial

Igen érdekes és aktuális tájékoztatóra került sor 2011. október 27-én, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Tudós Kávézójában, a Magyar Hadtudományi Társaság Biztonságpolitikai Szakosztálya és Nemzetbiztonsági Szakosztálya közös szervezésében. Dr. Szternák György nyugállományú ezredes, egyetemi tanár az európai rakétavédelmi rendszerrel kapcsolatos kérdéskörrel tájékoztatta a népes hallgatóságot. Elmondta, hogy már három éve foglalkozik a témával és kutatja az európai rakétavédelmi rendszer kérdéskörének összefüggéseit. Kutatómunkájában komoly segítséget kapott Koós Gábortól, az egyetem szintén e kérdéskörrel foglalkozó tanárától, akivel közösen több publikációt is megjelentettek a témában.

Véleménye szerint az elmúlt időszakban, de különösen 2009-et követően az Amerikai Egyesült Államok és az Oroszországi Föderáció, illetve a NATO és Oroszország közötti kapcsolatok egyik igen kritikus pontját éppen az európai rakétavédelmi rendszer koncepciójával és a rendszer egyes szervezeti elemeinek telepítésével kapcsolatos kérdéskör képezte.

*

A probléma gyökerei azonban egészen 1972-ig, a Hadászati Fegyverek Korlátozásáról Szóló Megállapodás¹ (Strategic Arms Limitation Treaty – SALT–1), illetve az ABM-szerződés² aláírásáig nyúlnak vissza. A két nagyhatalom akkori vezetői, *Richard Nixon*, az Egyesült Államok elnöke és *Leonyid Brezsnyev*, az SZKP

¹ A szerződést 1972. május 26-án írták alá Moszkvában és 1972. október 3-án lépett hatályba.

² Anti Ballistic Missile, a SALT–1 megállapodás egyik alkotó eleme

főtitkára által aláírt szerződés rakétavédelemre vonatkozó részének értelmében mindkét nagyhatalom két-két rakétavédelmi rendszert tarthatott fenn: egyet-egyet a fővárosok körzetében, egyet-egyet pedig valamelyik – tetszőlegesen választott – rakétaindító bázis védelmére. A szerződésben foglaltak szerint a védett körzetek legfeljebb 150 kilométer sugarúak lehettek és maximum 100-100 rakétaindító állással és ugyancsak 100-100 darab rakétaelhárító rakétával, valamint korlátozott számú és hatósugarú radarállomással rendelkezettek.

A részes felek vállalták, hogy nem fejlesztenek ki tengeri, mobil szárazföldi, világűrbeli vagy légi támaszponttal rendelkező rakétaelhárító rendszereket, sem pedig olyan indító állásokat, amelyekről egynél több rakéta indítható. A szerződés rögzítette azt is, hogy a két nagyhatalom nem ad át rakétaelhárító rakétákat más államoknak, és nem helyeznek el ilyeneket saját területükön kívül. A szerződésben foglaltak betartását a két nagyhatalom erre kijelölt szervezetei katonai műholdjaikkal kölcsönösen ellenőrizték.

*

Az amerikai rakétavédelmi rendszer kiépítésében újabb fordulópontot jelentett az a tény, hogy *Ronald Reagan* elnök 1983. március 23-án meghirdette a „csillagháborús” jelzővel elhíresült programot: a Hadászati Védelmi Kezdeményezést (Strategic Defense Initiative – SDI). Ennek célja az volt, hogy szárazföldi rakétákkal, illetve űrben telepítendő eszközökkel (például lézerfegyverekkel) megakadályozza az ellenfél nukleáris tölteteket hordozó interkontinentális ballisztikus rakétáinak célba juttatását.

Már az SDI bejelentése is meglehetősen visszavetette Moszkva és Washington kapcsolatait. 1983. szeptember 1. után, a Koreai Légitársaság egyik Boeing-747-es utasszállító repülőgépének lelövését követően azonban a két nagyhatalom viszonya kimondottan feszültté vált. Közben fokozatosan korszerűsödött az Egyesült Államok légi és űrvédelmi rendszere (North American Aerospace Defense – NORAD), amely szárazföldi, légi és űrbeli telepítésű rakétákból és más eszközökből áll.³

A Szovjetunió, majd annak szétesését követően az Oroszországi Föderáció is nagy gondot fordított az ABM-szerződésben engedélyezett (vállalt) rakétaelhárító rendszerének folyamatos korszerűsítésére, és a két „fenntartható” rendszert alapvetően a KLUB-001K, az A-135 és az Sz-300V, majd később az Sz-400-as, illetve perspektívában az Sz-500-as típusú rakétakomplexumokra, valamint az Armaviri és Gabalai radarállomásokra építette, illetve építi.

*

Az európai rakétavédelmi rendszer kiépítésének koncepcióját – ami lényegében a globális amerikai rakétavédelmi rendszer harmadik eleme – a NATO lisszaboni csúcserkezte (2010. november 19–20.) fogadta el. Ennek értelmében az európai rakétavédelmi rendszer elemeit Lengyelországban (Redzikowo, SM-3 rakéták), Romániában (Deveselu, SM-3 rakéták) és Spanyolországban (ahol a Cadiz melletti

³ Ismertebb technikai eszközei: a MIM-104 Patriot közepes hatótávolságú légvédelmi rakéta, illetve ennek továbbfejlesztett változatai: a Patriot Advanced Capability-2 (PAC-2) és a PAC-3, a Ballisztikus Rakétaelhárító Rendszer (Terminal High Altitude Area Defense – THAAD), de olyan kisegítő elemek is fontos szerepet kapnak benne, mint az tengeri telepítésű radar (Sea-Based X-Band Radar – SBX), amely a szárazföldről indított rakétaelhárító rakéták célba juttatását segítik.

Rota haditengerészeti bázison négy, SM–3-as rakétákkal és Aegis rendszerrel felszerelt amerikai romboló állomások (majd) telepítik. A kiegészítő radarrendszert Törökországban (Kürecik) és esetleg Grúziában tervezik elhelyezni. (Ez utóbbi esetében kérdéses, hogy miként reagálna rá Moszkva.)⁴

A rendszer elemeinek elhelyezéséhez szükséges megállapodásokat az amerikai kormány kötötte meg az érintett országok kormányaival. A tervek szerint 2020-ig Washington mintegy 400 rakétaelhárító légvédelmi rakétát helyez el az említett közép- és kelet-európai országok területén.

*

Még jóval a lisszaboni csúcs előtt, 2007-ben *Putyin*, akkori orosz elnök együttműködést ajánlott a rakétavédelem kérdéseiben *Bush* amerikai elnöknek. Nevezetesen azt, hogy az amerikai fél használhatja az orosz rakétavédelmi rendszer két korai előrejelző radarjának adatait a NATO által kiépítésre kerülő európai rakétavédelmi rendszerben. (Az orosz szakértők szerint ezekkel a rendszerekkel megfelelő ellenőrzés alatt tarthatók az esetleges iráni, vagy észak-koreai rakétaindítások.)

A Kelet- és Közép-Európában elhelyezésre tervezett elemek telepítésével kapcsolatban azonban Moszkva erőteljesen tiltakozott, azzal érvelve, hogy „*az elfogó rakéták telepítése kedvezőtlenül érinti az orosz stratégiai nukleáris erők alkalmazásának hatékonyságát*”. S bár a NATO és az Egyesült Államok vezető politikusai és katonai szakértői számtalan esetben hangsúlyozták, hogy a rendszer nem irányulna Oroszország ellen, moszkvai vezető szakértők és felelős politikusok, köztük maga *Medvegyev* elnök is többször kijelentették, hogy a rendszer telepítése – amennyiben abból Oroszországot kihagyják – negatív hatással lehet az egyébként 2009 óta alapvetően javuló tendenciát mutató orosz–amerikai, illetve az orosz–NATO kapcsolatokra. *Dmitrij Medvegyev* orosz elnök a parlamenthez intézett elnöki üzenetében azt is felvetette, hogy „*e kapcsolatok 2020-ra (ez a telepítés határideje) elérhetik a holtponthoz, ami újabb, nemkívánatos mértékű fegyverkezési versenyt indíthat el, s mindez beláthatatlan következményekkel járhat*”.

Dmitrij Rogozin, az Oroszországi Föderáció NATO-hoz akkreditált nagykövete még a lisszaboni NATO-csúcsértekezlet előtt (és azóta többször) kifogásolta, hogy az európai rakétavédelmi rendszer egyes elemeit a Kalinyingrádi Terület közvetlen szomszédságába helyezték el és jogi garanciákat követelt arra vonatkozóan, hogy a telepítés nem Oroszország ellen irányul. *Szergej Lavrov* orosz külügyminiszter is úgy nyilatkozott, hogy „*a NATO nem veszélyezteti Oroszországot, de a kapcsolataikban vannak problémák*”. Azt viszont elvileg fontosnak tartja, hogy minden „részes félnek” legyen megfelelő garanciája arra, hogy a rakétavédelmi rendszer nem ellene irányul. A katonák is „hallatták szavukat” a kérdésben: *Nyikolaj Makarov* vezérezredes, az Oroszországi Föderáció Fegyveres Erőinek vezérkari főnöke kijelentette, hogy amennyiben az Észak-atlanti Szerződés Szervezete az Oroszországi Föderációval történő előzetes konzultáció nélkül építi ki az európai rakétavédelmi rendszert, vagy ebből a folyamatból kihagyná, azt Oroszország a nemzeti biztonságát ért fenyegetésként fogja értékelni. Vagyis úgy tűnik, hogy Moszkva fontos stratégiai és egyúttal bizalmi kérdésként fogja fel a telepítés körüli huzavonát.

⁴ Szóba került még egy radar esetleges bulgáriai telepítése, ezt azonban a bolgár védelmi miniszter – a nyilvánvaló orosz érzékenység miatt – cáfolta és jelezte, hogy országa anyagilag kész a rendszer költségeihez hozzájárulni.

*

Érdekes, hogy a Szövetségen belül is vannak „finomhangolási” problémák. *Barack Obama* elnök jelezte határozott szándékát az orosz féllel való konzultációra. Ugyanakkor *A. F. Rasmussen*, a NATO főtitkára, 2011 júniusában az INTERFAX orosz hírügynökségnek e kérdéskörben adott interjújában teljesen kizártnak tartotta egy, az oroszokkal közös rakétavédelmi rendszer létrehozását. Ő az úgynevezett „szektorális” védelmi rendszert támogatja, ami a külön NATO és az ugyancsak különálló orosz rendszer meghatározott mértékű és ellenőrzött információs összekapcsolását jelentené.

Az orosz fél álláspontja szerint viszont egy olyan egységes rendszert kell kiépíteni, amelyben az oroszországi elem azonos értékű részvétele eleve megakadályozza, hogy a rakétavédelmi rendszert az orosz hadászati rakéták felderítésére és megsemmisítésére használhassák fel. Az orosz szakértők véleménye szerint ehhez arra is szükség lenne, hogy mindkét fél azonos szempontok szerint értékelje a különböző olyan fenyegetéseket, amelyek szükségessé teszik a rendszer közös használatát.

*

Az orosz vezetés javaslatainak benyújtása után kormányzati szinten létre is hoztak szakértői csoportokat, amelyek olyan fontos kérdésekkel foglalkoztak, mint például a rakétaindítást előrejelző rendszerek közötti információcsere, közös rakétavédelmi gyakorlatok tervezése, a rakétavédelmi rendszerek fejlesztésének transzparenssé tétele. Ennek ellenére nem sikerült közös nevezőre jutni. *Alekszej Arbatov*, az Orosz Tudományos Akadémia Nemzetközi Biztonsági Kutatóintézetének igazgatója ennek okát alapvetően abban látja, hogy nem lehet a rakétavédelmi rendszer kérdését a felek katonapolitikájától és katonapolitikai kapcsolataitól elkülönített kontextusban vizsgálni. És egy ilyen tágabb kontextusban már jóval több az akadály, különösen az olyan kényes kérdésben, mint a rakétavédelmi rendszer.

Mindkét fél, de különösen az orosz szakértők igen nagy várakozással tekintettek a NATO–Oroszország Tanács (NATO–Russia Council – NRC) 2011. évi júniusi védelmi miniszteri szintű tanácskozása elé, ahol kiemelt napirendi pontként szerepelt a rakétavédelmi rendszerrel kapcsolatos kérdés rendezése. A felfokozott várakozás ellenére azonban nem sikerült előrelépni a kölcsönösen elfogadható megoldás irányába.

*

Arbatov megítélése szerint a kulcskérdés az Oroszországi Föderáció számára az, hogy a globális rakétavédelmi rendszer sikeresen felhasználható-e Oroszország ellen. A legismertebb orosz szakértőkre hivatkozva megállapítja: „*sem a jelenlegi, sem pedig a 10–15 éven belül továbbfejlesztett amerikai rakétavédelmi rendszer nem képes lényegesen befolyásolni az orosz nukleáris elrettentő potenciált*”.⁵

Oroszország elismeri, hogy a rakétafegyverek gyártási technológiája egyre több ország számára válik hozzáférhetővé és ugyancsak egyre többen mutatnak

---

⁵ A hivatkozott szakértők: *Viktor Jeszin* nyugállományú vezérezredes a Hadászati Rakétacsapatok Főtörzsének főnöke volt 1998-ig, *Vlagyimir Dvorkin* nyugállományú vezérőrnagy az Orosz Tudományos Akadémia Világgazdasági és Nemzetközi Kapcsolatok Intézetének vezető szakértője, *Jurij Szolomonov*, állami díjas akadémikus, rakéta-főkonstruktor.

érdeklődést ezek beszerzése iránt. Fontosnak ítéli ezért megvizsgálni ezen országok motivációját és alaposan elemezni a rakétafegyverekhez való jutásuk kockázatait. A fentiekből adódó kihívások valós kockázattá válhatnak. Éppen ezért – a NATO és az Oroszországi Föderáció által a lisszaboni csúcson közösen vállalt kötelezettségnek megfelelően – az európai rakétavédelmi rendszernek az egyenlő részvételen és valamennyi ország közös és oszthatatlan biztonságán kell alapulnia. Egy közös európai rakétavédelmi rendszer elkerülhetetlenül szükségtelenné teszi az egymás elleni katonai tervezést, ami végső soron a kölcsönös bizalom erősítését szolgálja.

Ha megnézzük a NATO 2010. novemberi lisszaboni csúcsértekezletén elfogadott közös álláspontot, akkor azt látjuk, hogy a Szövetség fő veszélyforrásként nem a hagyományos értelemben vett államokat jelölte meg, hanem a terrorista szervezeteket, az atom- és tömegpusztító fegyverek elterjedését, míg a korábbi „ellenségképként” kezelt országokkal „stratégiai partneri” viszonyt kell kialakítani.

Rogozin nagykövet ezzel összefüggésben az amerikai The International Herald Tribune című lapnak adott interjújában hangsúlyozta, hogy az Oroszországi Föderáció a NATO-val a rakétavédelem területén kialakított együttműködést az Észak-atlanti Szövetséggel kialakítandó stratégiai partnerség közbeeső állomásának tekinti. Egy valós, kölcsönös bizalmon és őszinteségen alapuló együttműködés ezen a fontos területen hozzásegítheti mindkét felet ahhoz, hogy végérvényesen megszabaduljanak a hidegháború alatt kialakult kölcsönös gyanakvástól. Vagyis *„valamennyiünk meglévő közös erőforrásának felhasználásával olyan hatékony és finanszírozható rendszert kell kialakítani, amely képes megvédeni Európa valamennyi országát”*.⁶

Egyes orosz szakértők pedig egyenesen megalapozatlannak tekintik azt a feltevést, hogy az európai rakétavédelmi rendszer fenyegetést jelent Oroszország biztonságára. *Alekszander Hramcsihin*, a Politikai és Katonai Elemző Központ igazgatója például azt állítja, hogy a közép- és kelet-európai országokba telepített amerikai (NATO) rakétaelhárító rakéták technikai paramétereik miatt nem képesek „elérni” az orosz stratégiai rakéták indító körleteit. *„Oroszország méretei a rakétavédelmi rendszerünk leghatékonyabb eszköze”*⁷ – állítja. Egyébként is az a véleménye, hogy értelmetlenség Oroszország elleni fenyegetésről beszélni akkor, amikor még ki sem épült az európai rakétavédelmi rendszernek a NATO által Lengyelországban létrehozni tervezett eleme.

A megegyezés esélyeiről szólva pozitív fejleménynek tartja, hogy az utóbbi két évben lényegesen javultak az orosz–amerikai politikai kapcsolatok. *„Az amerikaiak pragmatikus emberek, akik nem tesznek olyan lépéseket, amelyek katasztrófának tennék ki saját országukat, legfeljebb csak végszükség esetén. Jelenleg ilyenről nincs szó”*.⁸ Mindez kedvezőbb feltételeket biztosíthat ahhoz, hogy az érintett felek a globális és az európai telepítésű rakétavédelmi rendszer legfontosabb kérdéseiben kompromisszumra juthassanak. Ha ez nem sikerülne, az nagyobb veszteség lenne Oroszország, mint az amerikaiak számára, mert egy új fegyverkezési versenyt indítana el a két fél között, és ez nem áll egyik fél érdekében sem. Ugyanakkor nem lát esélyt a kapcsolatok olyan mértékű gyors javulására, ami eltüntetné a hosszú idő alatt felhalmozódott bizalmatlanságot – bár ez lenne az egyedüli megoldás –,

⁶ Dmitrij Rogozin NATO-hoz akkreditált orosz nagykövet interjúja a The International Herald Tribune lapnak (Egyesült Államok)

⁷ A. Hramcsihin: Komu bugyet ploho, jeszli nye dogovorimszja. Nyezaviszimaja Gazeta, Nyezaviszimoje Vojennoje Obozrenyje, 2011. 06. 03.

⁸ U. o.

szerinte még folytatódik az értelmetlen viták sorozata a rakétavédelmi rendszer kérdéseiben.

Hramcsihin megerősíti azt a korábbi, jól ismert orosz álláspontot is, mely szerint „a koncepcionális válságban lévő NATO-n” belül a rakétavédelmi rendszer kérdésköre lehetőséget biztosítana az európai amerikai jelenlét meghosszabbítására.

*

Végezetül feltétlenül meg kell említeni azt a szokatlanul kemény hangú Medvegyev-nyilatkozatot, amellyel 2011. november utolsó hetében fordult az orosz állampolgárokhoz az Egyesült Államok és a NATO európai rakétavédelmi rendszere kiépítésével kapcsolatos elképzelései miatt. Megítélése szerint a Washington által kezdeményezett és létrehozásra tervezett rakétavédelmi rendszer perspektívában fenyegetést jelent az Oroszország európai területén telepített stratégiai nukleáris erők számára. Éppen ezért néhány konkrét lépésre adott utasítást a honvédelmi miniszternek ezzel kapcsolatban. Nevezetesen, hogy:

- haladéktalanul (gyakorlatilag még decemberben) állítsák hadrendbe a Kalinyingrádi Területen épített, rakétatámadást előrejelző rádiólokációs állomást;
- a közeljövőben erősítsék meg a hadászati rakétakomplexumok légvédelmi rendszereit és gyorsítsák fel az Sz-400-as „Triumpf” légvédelmi rakétakomplexumok rendszerbe állítását;
- a hadászati rakétacsapatoknál és a haditengerészeti flottánál fokozatosan állítsák rendszerbe az új, 3–6 (RSz-24 „Jarsz”), illetve 6–10 (RSzM-56 „Bulava”) egyéni vezérlésű robbanófejjel ellátott korszerű rakétákat;
- erősítsék meg, illetve fokozzák a rádióelektronikai hadviselés olyan eszközeinek fejlesztését, amelyek képesek blokkolni a rakétavédelmi rendszer irányító informatikai rendszereit.

Amennyiben a fenti intézkedések nem bizonyulnának elegendőnek, akkor az elnök utasítást ad az „Iszkander” hadműveleti-harcászati rakétakomplexum Kalinyingrádi Területen (Pionyerszkij település) történő rendszerbe állítására. (Egy Iszkander-M típusú rakétákkal felszerelt dandárt már korábban telepítettek a Leningrádi Területen.) Az események Oroszország számára kedvezőtlen alakulása esetén az elnök kilátásba helyezte a START-3 szerződésből történő kilépést is. Jelezte, hogy a fenti lépések a jelenlegi amerikai és NATO-szándékok megvalósításával párhuzamosan, lépésről-lépésre kerülnek bevezetésre.

Sok szakértő vitatja a szokatlanul kemény hang indokoltságát és inkább azt hangsúlyozzák (amire egyébként Medvegyev is utalt), hogy Oroszország továbbra is kész a konstruktív párbeszédre, ha erre van fogadókészség az Egyesült Államok, illetve a NATO részéről.

*

Figyelembe véve Medvegyev elnök utolsó nyilatkozatát – amely részben betudható a választási kampány kezdetének is –, úgy tűnik, hogy az európai rakétavédelmi rendszer létrehozását mind az orosz szakértők, mind pedig a hivatalos politikai szereplők már elvileg elfogadják. (Különösen azt követően, hogy az Egyesült Államok világossá tette: mindenképpen létre kívánja hozni azt.)

A viták alapvetően a létrehozás módjában csúcsosodnak ki. Ennek két fő eleme rajzolódik ki világosan:

- az amerikai álláspont szerint két önálló rendszerre van szükség, amelyeket egy információs központ segítségével kapcsolnának össze;
- az orosz fél ragaszkodik az egységes, közös rendszerhez mondván, hogy csakis ebben látna garanciát arra vonatkozóan, hogy a rendszer létrehozása nem irányul Oroszország ellen.

Mindkét változat azonban – éppen a rendszerben megjelenő, közösen, azonos szempontok alapján értékelendő, rendkívül bizalmas jellegű információk miatt – a kölcsönös bizalom jelenleginél lényegesen magasabb szintjét feltételezi. S hogy ennek kiépítése előtt remélhetőleg mégsem tornyosulnak áthághatatlan akadályok, arra éppen *Ioana Lungescu* NATO-szóvivő Medvegyev kemény hangú elnöki megnyilvánulását követő nyilatkozata adhat reményt. Lungescu szerint a NATO üdvözli azt a tényt, hogy Medvegyev elnök „nem zárta be az ajtót” és kész folytatni a párbeszédet az Egyesült Államokkal és a NATO-val az európai rakétavédelmi rendszer és a stratégiai partnerség formálásának kérdéseiben.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Koós Gábor – Szternák György: Az európai rakétavédelmi rendszer (vázlatalbum) ZMNE Hadtudományi Kar, 2011.

Alekszej Arbatov: Szovmesztnoje PVO nyikak nye polucsajetszja. Nyezaviszimoje Vojennoje Obozrenyje, 17. 06. 2011.

A. Tazehulahov: Appendiksz Evro PRO grozit osztrim voszpolenyijem. Nyezaviszimaja Gazeta, 26. 08. 2011.

Vlagyimir Kozin: Evro PRO: to be or not to be. Nyezaviszimoje Vojennoje Obozrenyje, 14. 10. 2014.

V. Litovkin – A. Gyerjabin: Iszkanderi "navogyatszja na EvroPRO". Nyezaviszimoje Vojennoje Obozrenyje, 02. 12. 2011.

Nikolas Busse: NATO und Russland erzielen keine Einigung. Frankfurter Allgemeine Zeitung, 08.12. 2011.